

Sygn. akt IV CSK 318/09

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 19 lutego 2010 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący)

SSN Józef Frąckowiak

SSN Irena Gromska-Szuster (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa H. D.
przeciwko Skarbowi Państwa - Sądowi Rejonowemu w B.
o zapłatę renty,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 19 lutego 2010 r.,
skargi kasacyjnej powoda
od wyroku Sądu Okręgowego w B.
z dnia 27 lutego 2009 r., sygn. akt II Ca (...),

**uchyla zaskarżony wyrok, znosi postępowanie przed Sądem drugiej instancji i
przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu w B. do ponownego rozpoznania i
rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Zaskarżonym wyrokiem z dnia 27 lutego 2009 r. Sąd Okręgowy w B. oddalił apelację powoda od wyroku Sądu pierwszej instancji oddalającego powództwo H. D. o zasądzenie od Skarbu Państwa - Sądu Rejonowego w B. renty po 1 500 zł. miesięcznie z tytułu utraty zdolności do zatrudnienia w wyniku pogorszenia stanu zdrowia powoda na skutek bezprawnego wykonania kary pozbawienia wolności.

Sądy ustaliły między innymi, że powód wyrokiem Sądu Rejonowego w B. z dnia 7 marca 1975 r. został uznany za winnego i skazany na łączną karę 3 lat pozbawienia wolności, którą odbył w okresie od października 1974 r. do grudnia 1976 r. W 2003 r. w czasie postępowania przed Sądem Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w W. ujawniło się, że powód od 1970 r. jest chory psychicznie. Spowodowało to wznowienie postępowania w sprawie karnej i zarządzenie w niej badania sądowo-psychiatrycznego powoda, które wykazało chorobę psychiczną pod postacią schizofrenii przewlekłej znoszącej całkowicie zdolność rozumienia znaczenia czynów oraz kierowania swoim postępowaniem. W wyniku tego Sąd Rejonowy postanowieniem z dnia 25 września 2006 r. wydanym w sprawie III (...) umorzył postępowanie karne, a Sąd Okręgowy w B. wyrokiem z dnia 11 grudnia 2006 r. zasądził na podstawie art. 552 § 2 k.p.k. od Skarbu Państwa na rzecz powoda kwotę 104 000 zł. tytułem zadośćuczynienia i odszkodowania za niesłuszne odbywanie kary. Powód jest inwalidą II grupy z powodu choroby psychicznej, jest całkowicie niezdolny do pracy i otrzymuje rentę socjalną.

Sądy obu instancji uznały, że powód nie udowodnił przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej pozwanego Skarbu Państwa w postaci szkody i związku przyczynowego między bezprawnym odbyciem kary pozbawienia wolności a niezdolnością do pracy, przy czym każdy z Sądów wskazał na inną podstawę odpowiedzialności deliktowej Skarbu Państwa.

Sąd drugiej instancji nie podzielił stanowiska Sądu Rejonowego, że podstawę tę stanowi art. 417 k.c. Wskazał, że decydują przepisy obowiązujące w dacie zaistnienia zdarzenia wyrządzającego szkodę, a więc przepisy obowiązujące w 1975 r., w tym art. 418 i 419 k.c., bowiem o stwierdzonej przez Trybunał Konstytucyjny sprzeczności z Konstytucją RP art. 418 k.c. można mówić dopiero od chwili wejścia w życie Konstytucji, tj. od 1997 r. Uznał jednak, że art. 418 k.c. nie może mieć zastosowania, gdyż nie została stwierdzona wyrokiem karnym ani orzeczeniem dyscyplinarnym wina funkcjonariusza państwowego, a ze względu na fakt zatajenia przez powoda przed

Sądem w 1975r. choroby psychicznej, brak w ogóle podstaw do przypisania winy funkcjonariuszowi. Z tego względu podstawę odpowiedzialności pozwanego Skarbu Państwa mógłby stanowić jedynie art. 419 k.c., jednak brak podstaw do jego zastosowania z uwagi na to, że powód nie wykazał istnienia szkody wyrządzonej działaniem funkcjonariuszy państwowych. W tym zakresie Sąd Okręgowy podzielił stanowisko Sądu Rejonowego, że z okoliczności sprawy wynika, iż choroba psychiczna powoda rozwinęła się samoistnie na długo przed skazaniem go i osadzeniem w zakładzie karnym i z powodu jej istnienia powód nie mógłby, w świetle przepisów prawa kanonicznego, uzyskać święceń kapłańskich i zostać księdzem, bez względu na fakt późniejszego odbywania kary pozbawienia wolności. Nie mógłby zatem osiągać dochodów kapłana, które wskazał jako podstawę wyliczenia żądanej renty. Po opuszczeniu zakładu karnego powód pracował w różnych zawodach i nie ma podstaw do uznania, że jego stan zdrowia pogorszył się lub że w wyniku odbycia kary pozbawienia wolności utracił całkowicie lub częściowo zdolność do zatrudnienia.

W tym stanie rzeczy Sąd Okręgowy podzielił stanowisko Sądu pierwszej instancji o braku podstaw do uwzględnienia powództwa oraz niecelowości dopuszczenia wskazanego przez powoda dowodu z opinii biegłego sądowego lekarza psychiatry celem ustalenia, czy nastąpiło pogorszenie stanu zdrowia powoda w wyniku odbywania kary pozbawienia wolności.

W skardze kasacyjnej powód zarzucił nieważność postępowania przed Sądami obu instancji wynikającą z pozbawienia go możliwości obrony swych praw na skutek odmowy przyznania mu jako osobie chorej psychicznie pomocy prawnej z urzędu, mimo skomplikowanego charakteru sprawy oraz naruszenie art. 278 w zw. z art. 386 § 4 k.p.c. przez zaaprobowanie zaniechania dopuszczenia przez Sąd Rejonowy dowodu z opinii biegłego lekarza psychiatry na okoliczności wymagające wiadomości specjalnych i istotne dla rozstrzygnięcia sprawy.

W oparciu o powyższe zarzuty wnosił o uchylenie zaskarżonego wyroku oraz poprzedzającego go wyroku Sądu pierwszej instancji, zniesienie postępowania przed sądami obu instancji i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania oraz przyznania pełnomocnikowi powoda z urzędu kosztów postępowania kasacyjnego.

Strona pozwana wносиła o oddalenie skargi kasacyjnej i zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Oceniając najdalej idący kasacyjny zarzut nieważności postępowania przed Sądami obu instancji trzeba stwierdzić, że skarżący nie wskazał naruszonego w tym względzie przepisu prawa procesowego, co zarzut ten pozbawia skuteczności.

Zgodnie jednak z art. 398¹³ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy w granicach zaskarżenia bierze pod uwagę z urzędu nieważność postępowania. Jednakże, jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 21 listopada 1997 r. I CKN 825/97 (OSNC 1998/5/81), dotyczy to tylko nieważności postępowania przed Sądem drugiej instancji. Nieważność postępowania przed sądem pierwszej instancji Sąd Najwyższy bierze pod uwagę jedynie na zarzut zgłoszony w skardze kasacyjnej i wskazujący na naruszenie art. 386 § 2 w zw. z art. 378 § 1 i art. 379 k.p.c. z powołaniem odpowiedniego przepisu tego artykułu.

Z uwagi na brak tak sformułowanego zarzutu kasacyjnego, przedmiotem oceny Sądu Najwyższego podjętej z urzędu może być jedynie kwestia nieważności postępowania przed Sądem drugiej instancji.

Rozważenia zatem wymaga, czy w postępowaniu apelacyjnym przed tym Sądem doszło do nieważności postępowania z przyczyn wskazanych w art. 379 pkt 5 k.p.c., a więc na skutek pozbawienia powoda możliwości obrony swych praw w wyniku odmowy przyznania mu pełnomocnika z urzędu.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego dominuje stanowisko, że sam fakt istnienia choroby psychicznej strony nie uzasadnia konieczności uwzględnienia jej wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu. Także w takiej sytuacji sąd ocenia, czy udział adwokata lub radcy prawnego jest w sprawie potrzebny (art. 117 § 4 k.p.c.) i tylko wówczas, gdy sprawa jest skomplikowana pod względem faktycznym lub prawnym albo gdy strona wykazuje nieporadność i nie podejmuje stosownych działań procesowych, obowiązany jest ustanowić pełnomocnika z urzędu. W takiej sytuacji zaniechanie ustanowienia dla strony zawodowego pełnomocnika stanowi pozbawienie jej możliwości obrony swych praw, skutkujące nieważnością postępowania (por. między innymi wyroki Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 1997r. II UKN 404/97, nie publ., z dnia 19 czerwca 1998 r. II UKN 102/98, OSNP 1999/12/408 i z dnia 8 czerwca 2006 r. II CSK 51/06, niepubl.).

W rozpoznawanej sprawie doszło do takiej sytuacji i w konsekwencji do nieważności postępowania. Jak wynika z ustaleń Sądów obu instancji poczynionych na podstawie opinii biegłego lekarza psychiatry wydanej w sprawie karnej powód jest chory psychicznie w stopniu znoszącym całkowicie zdolność rozumienia znaczenia czynów i

kierowania swoim postępowaniem, co oznacza również zniesienie zdolności do rozumienia znaczenia czynności procesowych i ich racjonalnego podejmowania. Przejawem tego są między innymi liczne pisma składane w sprawie przez powoda, których forma i treść wskazują, że nie jest on w stanie racjonalnie przedstawić i udowodnić swojego roszczenia ani sformułować stosownych wniosków dowodowych czy procesowych. Sprawa natomiast jest niewątpliwie skomplikowana pod względem faktycznym i prawnym, czego dowodem są między innymi odmienne oceny prawne podstawy odpowiedzialności strony pozwanej przyjęte przez Sądy obu instancji oraz obszerne wywody prawne na ten temat przedstawione przez Sąd Okręgowy.

Z tych względów trudno podzielić stanowisko Sądu Rejonowego zajęte w uzasadnieniu postanowienia z dnia 18 grudnia 2008 r. oddalającego kolejny wniosek powoda o ustanowienie pełnomocnika z urzędu, stwierdzające że powód prawidłowo samodzielnie formułował pisma, wnioski i żądania i należycie odpowiadał na wezwania Sądu, a zatem jest w stanie sam, bez udziału zawodowego pełnomocnika, dochodzić swoich praw i interesów przed sądem. Z oczywistych względów nie jest też trafne stanowisko tego Sądu, iż udział pełnomocnika na etapie postępowania apelacyjnego jest zbędny, gdyż postępowanie przed sądem drugiej instancji będzie miało na celu tylko ocenę zasadności orzeczenia wydanego przez Sąd pierwszej instancji.

Ostatni wniosek powoda o ustanowienie adwokata z urzędu w postępowaniu apelacyjnym, zgłoszony w piśmie z dnia 23 grudnia 2008 r., nie został w ogóle rozpoznany, co we wskazanych wyżej okolicznościach sprawy należy uznać za pozbawienie powoda możliwości obrony swych praw w postępowaniu apelacyjnym, skutkujące nieważnością tego postępowania. Prowadziło to do konieczności uchylecia zaskarżonego wyroku i zniesienia postępowania przed Sądem drugiej instancji oraz przekazania sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego (art. 398²¹ w zw. z art. 386 § 2 oraz art. 398¹⁵ k.p.c.).

Niezależnie od tego trzeba stwierdzić, iż trafny jest także kasacyjny zarzut naruszenia art. 278 w zw. z art. 386 § 4 k.p.c.

Powód swoje roszczenie rentowe opierał na twierdzeniu, że w wyniku bezprawnego odbycia kary pozbawienia wolności, doznał pogorszenia stanu zdrowia psychicznego i utraty zdolności do zatrudnienia. Wbrew stanowisku Sądów obu instancji nie ograniczył podstawy faktycznej roszczenia do twierdzenia o utracie zdolności jedynie do pełnienia posługi kapłańskiej. Takiego ograniczenia nie sposób także wyprowadzić z

faktu, że jako podstawę wysokości renty podał między innymi dochody osiągane przez księżę. Niesporne jest, że powód jest niezdolny do jakiegokolwiek zatrudnienia, nie było zatem podstaw do ograniczenia rozważań prawnych dotyczących jego szkody jedynie do kwestii, czy w wyniku ewentualnego pogorszenia stanu zdrowia psychicznego po pobycie w zakładzie karnym, powód utracił zdolność do uzyskania święceń kapłańskich i pełnienia takiej posługi. Natomiast w świetle art. 444 § 2 k.c., stanowiącego podstawę żądania zasądzenia renty, oceny wymagało, czy w związku z bezprawnym odbyciem kary pozbawienia wolności doszło do pogorszenia stanu zdrowia psychicznego powoda prowadzącego do utraty lub ograniczenia jego zdolności do pracy zarobkowej. Taka zaś ocena wymaga niewątpliwie wiadomości specjalnych, co zgodnie z art. 278 § 1 k.p.c., obligowało Sąd do uwzględnienia wniosku powoda o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego sądowego lekarza specjalisty psychiatry, który byłby w stanie wypowiedzieć się w tej kwestii.

Sądy obu instancji oddalając ten wniosek, uniemożliwiły powodowi wykazanie faktu utraty lub ograniczenia zdolności do zatrudnienia w wyniku pogorszenia stanu zdrowia psychicznego na skutek bezprawnego odbycia kary pozbawienia wolności. W tych okolicznościach niedopuszczalne było przyjęcie, że powód nie udowodnił szkody powiązanej przyczynowo z bezprawnym odbyciem kary pozbawienia wolności i oddalenie powództwa z tej przyczyny.

Biorąc wszystko to pod uwagę Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji wyroku.